

Серпень 2024. Постаті

Олександр МІХНО,
директор Педагогічного
музею України,
старший науковий
співробітник ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського,
доктор педагогічних наук

190 років від дня народження Юрія Федьковича (1834–1888), українського письменника й освітнього діяча

Народився 8 серпня 1834 у Стронці-Путилові Вижницького повіту на Буковині (нині селище Путила Чернівецької області). В 1846-48 навчався в німецькій нижчій реальній школі в Чернівцях. 1849 виїхав до Молдавії, проживав у містах Ясси і Нямц, займався самоосвітою, почав писати вірші німецькою мовою. В 1852-63 перебував на військовій службі, при тому, що сам не був міцного здоров'я і з раннього віку мав слабкий зір. Брав участь в австро-італо-французькій війні, служив у Трансильванії.

1866 обраний головою громади Стронець-Путилів. Вдруге обійняв цю посаду після повернення зі Львова (1873). У 1869-72 – інспектор народних шкіл Вижницького повіту. В 1872-73 працює у Львові в товаристві «Просвіта» редактором книжок для народу.

Відзначаючи особливу роль рідної школи в житті нації, Ю. Федькович писав: «Дитина без школи; що рілник без поля, що рілля без плуга; що гола стодола». Боровся за народну українську школу, яка сприяла б піднесенню культурно-освітнього рівня та національної свідомості народу, дбала про плекання історичної пам'яті поколінь та справжнього патріотизму через вивчення рідної мови. Прагнув реорганізувати тогочасну систему освіти на Буковині відповідно до потреб української нації, виступав з промовами на повітових вчительських конференціях (Вижниця, 1871), де виклав свій новий навчальний план, який передбачав зміни гуманітарної і природничої складової у шкільних підручниках, а також заміну етимологічного правопису на фонетичний.

Працюючи шкільним інспектором, піклувався про зміцнення економічної бази школи, про матеріальну забезпеченість учителя, про підвищення кваліфікації освітян через курси й наявність шкільних бібліотек, про вироблення педагогічної майстерності й творчості. Про вчителя висловлювався так: «Мистецтво розквітає і занепадає завдяки художникам, а школа – завдяки вчителям. Кожна школа залежить від учителя; вона – його духовна фотографія».

Особливу увагу звертав на початкову школу як фундамент національної освіти й виховання. Створив «Буквар для господарських діточок на Буковині» (1857, виданий не був). Високо цінував фольклор і народні звичаї як могутні виховні засоби; сам шанував і збирав ці скарби народної педагогіки, уклавши збірники «Буковинські пісні з голосами», «Колядник руського народу», «Руський женчик»,

«Найкращі співанки руського народу на Буковині». В усьому народному бачив великий виховний сенс, у національному одязі теж; сам ходив у простому гуцульському вбранні.

Автор творів для дітей, зокрема казок «Золота кісочка», «Хитрий кравець», «Бідолашко» та ін.

З 1876 постійно проживав у Чернівцях. Долучився до діяльності заснованого у 1869 товариства «Руська Бесіда».

Помер 11 січня 1888, похований на Руському цвинтарі у Чернівцях.

260 років від дня народження Максима Берлинського (1764–1848), українського педагога, історика, архівіста

Максим Берлинський народився 17 серпня 1764 в с. Нова Слобода поблизу Путивля на Сумщині в сім'ї священнослужителя. Походив з українського шляхетського роду Берлинських. У 1778–86 навчався у Києво-Могилянській академії до богословського класу. 1789–1834 викладав у Київському головному народному училищі й став улюбленим педагогом кількох поколінь учнів. Його уроки з політичної та географічної історії в училищі, а також всесвітньої історії у Київській духовній академії суттєво відрізнялися від звичайних лекцій інших викладачів: він наповнював свої заняття маловідомими фактами, власними цікавими інтерпретаціями та ілюстрував

їх виписками з архівних документів, які знаходив у різних монастирях і приватних збірках.

Найвідомішою у доробку вченого за його життя стала праця «Короткий опис Києва» (1820), в якій він локалізував історичні райони міста і конкретні пам'ятки старовини, правильно визначив Старокиївську гору як перше місце перебування засновника Києва князя Кия тощо. Це було перше монографічне дослідження старожитностей Києва. На цей фундамент лягали наступні цеглини пізнання київської давнини.

Є частка праці вченого й у створенні Київського університету Св. Володимира. Під час його заснування (1834) М. Берлинський займав посаду голови першого університетського правління, аж до приїзду до Києва М. Максимовича, який, до слова, дуже шанував уже немолодого дослідника київської історії і пізніше присвятив його творчості спеціальну статтю.

Незмінним для вченого упродовж багатьох років було щоденне методичне анування в окремий зошит даних про погоду в Києві. Тепер, саме завдяки його спостереженням, Гідрометеослужба України має дані про погодні умови та рівень води у Дніпрі, починаючи з кінця XVIII ст. У його записах, датованих 1826 р., знайдено свідчення про те, що на Подолі, поруч із горіховими і абрикосовими деревами, росли й каштани. Природознавці вважають, що це взагалі перше повідомлення про ці дерева в Києві.

1834 виїшов у відставку з посади інспектора Київської гімназії. Останні роки життя провів скромно і досить самотньо у своєму будиночку на Липках, поблизу Кловського палацу, де тоді містилася Перша Київська гімназія. І в

похилому віці продовжував займатися регулярними метеорологічними спостереженнями (вів їх практично безперервно понад півстоліття).

Помер 6 січня 1848. Похований на старому Байковому цвинтарі. На відзнаку заслуг М. Берлінського одну з вулиць Києва у 1962 названо його ім'ям.

250 років від дня народження Павла Білецького-Носенка (1774–1856), українського педагога, письменника

Народився 27 серпня 1774 у м. Прилуки на Чернігівщині у дворянській сім'ї, що походила з давнього козацько-старшинського роду. Коли хлопчиків виповнилося п'ять років, його записали до відділення для малолітніх Імператорського шляхетського сухопутного кадетського корпусу в Санкт-Петербурзі, де він навчався упродовж чотирнадцяти років. У 1793 закінчив навчання і був направлений в чині поручика до 1-го батальйону Катеринославського егерського корпусу.

У 1801 організував невеликий пансіон для дітей у власному маєтку в селі Лапинцях на Прилуччині, який діяв близько 40 років. За цей час у ньому навчалось понад 100 дітей. Як педагог прагнув виховувати гармонійно освічених людей, розвивати в учнів природні здібності та естетичний смак. Усі предмети викладав сам. Заслуговує на увагу розклад занять пансіону: п'ять разів на тиждень з ранку до

обіду відбувалися заняття з латини, французької, німецької і російської мов, переклад текстів з російської мови і навпаки; ранок у четвер відводився для занять живописом; після обіду в понеділок і середу вивчали арифметику і геометрію; у четвер, п'ятницю й суботу – географію Європи та Азії; у вівторок, середу, четвер, п'ятницю й суботу вивчали історію стародавнього світу, загальну і російську історію; у святкові та вихідні дні педагог знайомив вихованців з Біблією і найкращими творами світової літератури. Влітку в пансіоні навчалися по 8 годин, а взимку по 7. Вставали завжди о 7-й. З 8-ї до 12-ї – навчання, потім прогулянки і знову навчання. О 9-й вечора кожен вихованець мав записати до журналу все, що вивчив за день, та про свою поведінку. Батьки, переглядаючи журнал, мали повну уяву про поведінку і успіхи в навчанні своєї дитини. Знаючи здібності й нахили кожного вихованця, П. Білецький-Носенко нерідко не погоджувався з батьками дітей, які визначали їхнє майбутнє, керуючись власними уподобаннями.

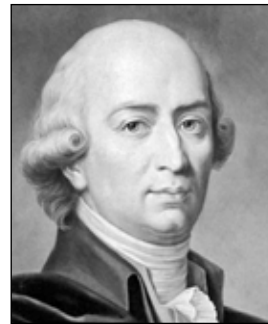
У 1807–09 працював штатним помічником попечителя прилуцького благодійного закладу, з 1810 – штатним наглядачем повітового училища, а з 1812 – почесним наглядачем училищ Прилуцького повіту. 1838 став співробітником газети «Полтавські губернські відомості», де впродовж 1838–41 надрукував чимало матеріалів з різних галузей знань, які й нині не втратили свого історико-пізнавального значення.

Багато уваги приділяв художній літературі. З-під його пера з'явилося понад 300 байок, 15 балад, драма «Іван Золотаренко», з якої до нас дійшов лише невеликий уривок. Особливе місце в його творчому доробку посідають

казки, в яких широко використано український фольклор. Уперше в українській літературі запровадив жанр віршованої казки.

Павло Білецький-Носенко пережив дружину, старших синів і двох молодших доньок. Помер 23 червня 1856 у Лапинцях. Похований у своєму саду поряд з дружиною, доньками та двома синами. На жаль, ні його садиба, ні прекрасний сад, ні могили родини не збереглися.

280 років від дня народження Йоганна Готфріда Гердера (Johann Gottfried Herder, 1744–1803), німецького філософа, письменника-просвітителя, педагога

Народився 25 серпня 1744 у м. Морунгені у Східній Пруссії (нині м. Моронг у Польщі) у сім'ї бідного паламаря лютеранської церкви, водночас дзвонаря, півчого та шкільного вчителя. Він хотів стати лікарем, але знепритомнівши в анатомічному театрі, відмовився від цього наміру. 1760 став студентом богословського факультету Кенігсберзького університету. Його жартома називали ходячою книжковою лавкою – 18-річний юнак вражав багажем знань. У студентські роки на нього звернув увагу І. Кант і посприяв його інтелектуальному розвитку.

Після закінчення університету в 1764 переїхав до Риги, де викладав у церковній школі, а пізніше став пастирським помічником. Працюючи в Ризі,

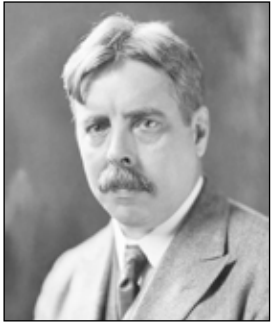
дотримувався власної методики викладання: навчання має виходити зі світогляду та здібностей учня, не через покарання різкою, не через сліпе запам'ятовування, а через відчуття, самовідкриття, логічне самостійне думання. Як викладач і проповідник, Гердер став досить відомим. Крім того, саме в Ризі розпочалась його літературна діяльність. У 1769 він відвідав Німеччину, Голландію та Францію. У 1770 в Гамбурзі познайомився з Лессінгом, а трохи пізніше доля звела його з молодим Гете, який тоді був ще студентом. Гердер справив величезний вплив на його формування як поета.

Рушієм суспільного прогресу Гердер вважав культуру. Він стверджував, що «гуманність – це скарб і нагорода за всі праці людські». Показовим з позицій педагогічної культури є його твердження про те, що «виховання гуманності є справою, якою треба займатися невпинно; в іншому випадку ми всі повернемося до тваринного стану, до тваринної грубості».

Досліджуючи народну творчість, Гердер став першим німецьким фольклористом; вважав, що кожна нація має свою літературну традицію, що пов'язана з міфологією. Неабияку наукову цінність становлять мовознавчі студії Гердера «Дослідження про походження мови» (1772) та історична чотиритомна праця «Ідеї до філософії історії людства» (1784–91). Історичний погляд на мистецтво дав змогу Гердеру зробити висновки про те, що не існує народів більших чи менш талановитих – усі народи мають своє неповторне обличчя, і цією неповторністю визначено місце кожного народу в історії культури.

Помер 18 грудня 1803 у Веймарі.

150 років від дня народження Едварда Торндайка (Edward Thorndike; (1874–1949), американського психолога і педагога

Народився 31 серпня 1874 у м. Вільямсбург, штат Массачусетс. Навчався в Університеті Веслі. В студентські роки захопився психологією, прочитавши книгу В. Джеймса «Основи психології». Натхнений ідеями Джеймса, Торндайк перевівся до Гарвардського університету і тут прослухав його курс.

У 1898 захистив докторську дисертацію «Інтелект тварин» у Колумбійському університеті. З 1899 – викладач психології в педагогічному коледжі Колумбійського університету; проводив психологічні дослідження проблем навчання, а також тестування інтелекту.

З 1904 – професор Колумбійського університету, в якому пропрацював 50 років. Автор 507 публікацій. З 1912 – президент Американської психологічної асоціації. У 1939 подав у відставку, проте активно продовжував наукову діяльність аж до смерті. Один із засновників біхевіоризму, який розглядає поведінку людини як результат взаємодії організму з навколишнім середовищем. Науковий статус Торндайка зміцнився після видання трьох томів «Педагогічної психології» (Educational Psychology, 1913–14), що стали класичними і справили суттєвий вплив на теорії навчання ХХ ст. На основі своїх досліджень вивів

кілька законів наочності:

- закон вправи (пропорційний зв'язок між ситуацією і реакцією на неї щодо частоти їх повторення, тобто для закріплення зв'язку між стимулом і реакцією необхідне повторення цього зв'язку, інакше він зникає);

- закон готовності (зміна готовності організму до проведення нервових імпульсів, пов'язаних з вправами);

- закон асоціативного зсуву (при реакції на один певний подразник з декількох, що діють одночасно, інші подразники, які брали участь в даній ситуації, надалі викликають таку ж реакцію);

- закон ефекту (будь-яка дія, що викликає задоволення в певній ситуації, асоціюється з нею і надалі підвищує ймовірність повторення даної дії в подібній ситуації; невдоволення ж (або дискомфорт) при дії, асоційованій з певною ситуацією, призводить до зниження ймовірності скоєння цього акту в схожій ситуації; це передбачає, що в основі наочності лежать також деякі полярні стани всередині організму, з чого можна зробити висновок, що «пряник» працює краще, ніж «батіг»).

У 1920 вперше ввів поняття соціального інтелекту, який описав як «здатність розуміти чоловіків, жінок, хлопчиків та дівчат, уміння діяти розумно у відносинах з людьми».

З 1924 – співредактор часопису «Journal of Genetic Psychology», а з 1926 – «Genetic Psychology Monographs».

У 1920-х публікувався в українській фаховій педагогічній періодиці. Так, у журналі «Шлях освіти» (1925, № 10) вміщено його статтю «Виміри в педагогіці».

Помер 10 серпня 1949 у м. Монтроз, штат Нью-Йорк.

Шануймося!

Вийшло з друку презентаційне видання «Україна. Науковці й освітяни: незламні у війні» / Ред. колегія Шеремета Ю.А. [та ін.]. – К.: Альфа-Віта Груп, 2024. – 152 с.: іл.». Це вже друга книга видавництва «Альфа-Віта Груп», що об'єднала науковців і освітян у висвітленні власного досвіду спротиву ворогу під час широкомасштабного вторгнення РФ на територію України. (Перша книга, що представила літопис від початку широкомасштабної війни, вийшла 2023 року.)

У цей нелегкий час у науковців-педагогів і освітян особлива місія – формувати психологічну стійкість, світогляд й ціннісну сферу особистості. Непоодинокі випадки, коли саме у воєнний час винайдено нові форми й засоби навчання, методики для здійснення такої необхідної виховної і корекційної діяльності. У виданні також висвітлено позапланову діяльність науковців і освітян – психологічну й іншу допомогу на засадах волонтерства. Загалом книга представляє широкому загалу палітру опору національної освіти і науки, що демонструє гуманізм, людяність, згуртованість, свободу і відповідальність особистості, що втілені у наміри та реальні звершення.

Книга відкривається поезіями освітян, які свої емоції виливають у римовані рядки. Ось уривок з вірша «Гордися, друже, що ти українець!» **Свєгена Потанчука**, викладача Хмельницького національного університету:

Гордися, друже, що ти УКРАЇНЕЦЬ,
Народ свій гідно світу представляй!
Щоб УКРАЇНУ не діймав чужинець,
Нарощуй міць і сили набирай!

Примітним є, що матеріали представили науковці й освітяни з усіх регіонів України, включаючи переселені заклади Донецької і Луганської областей, і це створює неподільність істинно всенародного спротиву. У єдиному строї – Київщина і Львівщина, Донеччина й Закарпаття, Одещина і Чернігівщина, Хмельниччина й Миколаївщина, Вінничина й Запорожжя, Дніпропетровщина і Прикарпаття, Житомирщина і Буковина...

Так само показово є одностайність науковців і освітян, науково-педагогічних колективів закладів вищої освіти і закладів середньої, в тому числі спеціальної, профільної та передвищої професійної освіти.

Наостанок процитуємо президента НАПН України, академіка **Василя Кременя**, переднє слово якого вміщено до книги: «Це видання має за мету представити широкому загалу діяльність освітян і науковців з опору ворогу й консолідації суспільства у захисті незалежності, свободи й самовизначення українців. Презентувати громадську ініціативу, талановитість і беззастережність українців. Шануймося, бо ми того варті! Слава українській освіті і науці! Слава Україні!»